

En eller flera skador; det försäkringsrättsliga skadebegreppet

av Jessica Eijvergård



Jessica Eijvergård
jessica.eijvergard@gmail.com

Det förekommer att hänvisningar görs till det skadebegrepp som brukas inom skadeståndsrätten när det egentligen är fråga om det försäkringsrättsliga¹ skadebegreppet.

Betydande problem kan uppstå när begrepp lånas från andra rättsområden. Vad gäller skadeståndsrätten har skadebegreppet en relativt bred innebörd; något som passar mindre bra inom försäkringsrätten, vilken till stor del har sin utgångspunkt i avtalstolkning. Det handlar inte enbart om att fastställa huruvida en skada föreligger, utan kanske snarare om att avgöra huruvida försäkringsersättning skall utgå och om att avgränsa/definiera försäkringsgivarens ansvar. Frågan är vad som utgör en försäkringsrättslig skada och var gränsen kan dras mellan en och flera sådana skador.

Bakgrund

Olika försäkringsbolag använder olika skadebegrepp och olika principer i sina försäkringsvillkor för att beskriva vad som utlöser deras ansvar. Viktigt att beakta är de skillnader som finns mellan de olika skadebegreppen och de konsekvenser dessa skillnader medför för försäkringsbolagens ansvar. Ett slags grundkoncept inom försäkringsrätten är ”en skada, en självrisk, ett försäkringsbelopp”. Härav följer att det är av stor betydelse att avgöra vad som skall anses konstituera en skada; något som kan vara allt annat än enkelt och som kan skapa stora problem för såväl försäkringsbolag som för försäkringstagare.

När flera skador har någonting gemensamt, såsom att de har uppstått till följd av samma

skadehändelse, har uppstått i ett enda sammanhang eller på något annat sätt har ett nära samband, måste det avgöras huruvida dessa skador skall behandlas som en eller flera skador. Framförallt beräkningen av självrisk och av försäkringsersättning är beroende av detta avgörande, vilket är av stor ekonomisk betydelse för såväl försäkringsbolagen som försäkringstagarna. Särskilt viktig är frågan om en eller flera skador när det i försäkringsvillkoren saknas en klausul, vilken stadgar att självrisk endast dras från skadebeloppet upp

Aff. jur. mag. Jessica Eijvergård har nyligen avslutat sina studier på det affärsjuridiska programmet med Europainriktning vid Linköpings universitet. Artikeln är ett sammandrag av hennes magisteruppsats (10 p) ”En eller flera skador; det försäkringsrättsliga skadebegreppet”.Handledare: Professor Harald Ullman (vt 2006).

till en viss gräns per år. Detsamma gäller för de fall försäkringsersättning, enligt försäkringsvillkoren, skall utgå endast upp till ett visst försäkringsbelopp per skada och/eller försäkringstid. Har flera skador uppstått och skall dessa tillsammans behandlas som en skada, riskerar försäkringstagaren att gå miste om ersättning för stora delar av förlusten om skadorna tillsammans uppgår till ett större belopp än försäkringsbeloppet. Frågan är vilka faktorer som påverkar bedömningen av antalet skador och vilken inbördes betydelse dessa faktorer skall tillmätas. Problematiken i fråga har mig veterligen behandlats endast i mycket liten utsträckning i svensk rätt och doktrin. En av de personer i övriga Norden som har behandlat ämnet och vars arbete har utgjort en särskilt stor och viktig utgångspunkt i arbetet med min magisteruppsats är Professor Trine-Lise Wilhelmsen (Oslo).

Något om det försäkringsrättsliga skadebegreppet

Av vad som har framkommit genom arbetet med min magisteruppsats följer att *skada/förlust* måste anses avse själva effekten/följden av en inträffad skadehändelse, vilken täcks av försäkring. Det krävs en fysisk försämring eller förlust för att det skall vara fråga om skada i försäkringsrättslig bemärkelse. Professor Hellner har uttalat att med skada även kan avses fysisk försämring på egendomsutseende. Detta synsätt bekräftas bland annat av utgången i SkVn 58/1993.² Nämndeutlåtandet i SkVn 138/1982 verkar dock tyda på att även det motsatta (att utseendeskada inte nödvändigtvis innebär sakskada, vilket täcks av egendomsförsäkring) kan vara fallet.³ SkVn 58/1993 är intressant även på så sätt att nämnden uttalade att sådan sakskada förelåg (ett slags funktionsstörning) att ersättning skulle utgå enligt ansvarsförsäkringen. Hade fråga varit om egendomsförsäkring hade nämnden troligen kommit fram till det mot-

sätta i detta fall, eftersom saksksadebegreppet, mot bakgrund av vad jag har kommit fram till i min magisteruppsats, förefaller ha en vidare innebörd inom ansvarsförsäkring än inom egendomsförsäkring. Med detta sagt kan alltså innebörden av begreppet *skada/förlust* variera ifråga om egendoms- respektive ansvarsförsäkring.

Mina studier tyder på att begreppet *skada/förlust* har en relativt snäv innebörd. Låt säga att det i försäkringsvillkoren stadgas att en självrisk avdras *vid varje skada*. Vad gäller flerskadeproblematiken innebär användandet av begreppet *skada/förlust* i försäkringsvillkoren att när en och samma skadehändelse orsakar flera skador, skall dessa skador behandlas separat och för varje enskild skada skall en självrisk avdras och högst ett försäkringsbelopp utbetalas. Är skadorna stora, innebär detta i teorin att försäkringstagarens möjligheter att få ersättning för alla sina skador ökar, eftersom ersättning utgår för varje skada, samtidigt som självrisken totalt sett blir större. I praktiken är det dock vanligt att försäkringsbolagen begränsar sitt ansvar genom att i villkoren stadga till exempel att ersättning i enlighet med tecknad försäkring utgår med maximalt två försäkringsbelopp per försäkringsår. Är så fallet är det möjligt att försäkringstagaren kommer att kunna erhålla ersättning endast för en del av sin totala skada. Begreppet *skadehändelse* i sin tur förefaller vara snävare än begreppet *orsak*⁴, eftersom det förra inte torde kunna anses innefatta ett tillstånd, att någonting som skall hända inte händer eller underlåtenhet/försummelse att göra något. Därtill är *skadehändelse* troligtvis ett bredare begrepp än *skada/förlust*, eller för den delen än *ersättningskrav*⁵.

Det förekommer uppfattningar om att med *skadehändelse* avses den tidpunkt när skada faktiskt uppstår till skillnad från den tidpunkt när den orsakas. Jag har dock svårt att förstå varför försäkringsbolagen, om den betydelsen avses, skulle använda detta begrepp som,

om denna innebörd rimligen skulle kunna tillmätas begreppet, uppenbarligen kan uppfattas på flera sätt. Enklare vore väl i sådant fall att använda begreppet *skada*, vars innebörd såvitt jag kan förstå, måste anses vara relativt uppenbar. Enligt min mening borde det generellt med relativt god säkerhet kunna sägas att med *skadehändelse/-tillfälle* avses någonting annat än en faktisk, fysisk skada eller förlust på eller förlust av försäkrad egendom. Jag vill således påstå att det finns vissa påtagliga skillnader mellan begreppen *skada* och *skadehändelse* vad gäller det antal skador som kan anses inrymmas i respektive begrepp och att valet av skadebegrepp därför kan ha stor ekonomisk betydelse. Visserligen behöver skillnaderna vad gäller effekten av begreppen i praktiken inte nödvändigtvis bli så stora. Jag tänker närmast på de begränsningar som försäkringsbolagen gör i fråga om antal försäkringsbelopp per försäkringsår. Begreppet *skadehändelse* i sig förefaller som sagt ha en bredare innebörd än *skada/förlust*. Stadgar försäkringsvillkoren exempelvis att en självrisk skall avdras *vid varje skada som kan hänföras till en skadehändelse* eller *vid varje skadetillfälle* torde detta istället innebära att flera skador, vilka har uppstått till följd av en och samma händelse, försäkringstekniskt tillsammans skall behandlas som en skada.

Följande exempel visar att med *skadehändelse* kan avses olika saker.⁶ 16 lufttäta containrar konstrueras med defekt material. Med anledning härav tränger luft in i containrarna varpå väggarna oxiderar, vilket orsakar skada och utsläpp av smält metall vid 40 tillfällen. Frågan är om med *varje skadehändelse* i villkoren avses exempelvis 1. tillverkningen av det defekta materialet (1 skadehändelse), 2. tillverkningen av varje förslutningsanordning (16 skadehändelser), 3. installationen av varje förslutningsanordning (16 skadehändelser), 4. första tillfället förslutningen spricker i en container (16 skadehändelser) eller 5. varje gång en container genomträngs

av den smälta metallen (40 skadehändelser). Skadehändelsen måste ha inträffat inom försäkringstiden för att försäkringsersättning skall utgå.⁷ Har händelse nr 1 inträffat dessförinnan kan detta alternativ inte anses utlösa försäkringsansvar och därmed inte heller självrisk. Alternativ nr 5 är troligen inte heller det tänkbart eftersom detta skulle innebära att *skadehändelse* och *skada/förlust* likställs, vilket jag har avfärdat. Händelse nr 2-4 ger i princip samma resultat: 16 separata skadehändelser. Alternativ nr 4 indikerar att det skulle vara fråga om en skadehändelse som har en bestämd början och ett bestämt slut. För en process torde detta ofta vara svårt att fastställa. Troligtvis skulle alternativ nr 4 innebära att med skadehändelse avses varje gång materialet i förslutningsanordningarna faktiskt spricker så pass mycket att luft kan tränga in och sätta igång oxidationen. Det är möjligt att materialet inte alltid spricker så mycket att förslutningsanordningen ger vika eller att det inte spricker samtidigt i varje container. Detta sista alternativ indikerar också det synsättet att med skadehändelse avses den tidpunkt när skada faktiskt uppstår. Enligt min mening är det fullt tänkbart att punkten 4 i exemplet utgör den ”effektiva” skadehändelsen, men redan punkten 3 torde kunna vara den för försäkringsansvaret ”relevanta” skadehändelsen.

Den uppfattning av begreppet *skadehändelse*, som jag förut nämnde, enligt vilken innebörden av begreppet är *skada uppstår*, bör här kort kommenteras. Med tanke på exempelvis utvecklingsskador orsakade av läkemedel torde det vara mycket svårare att fastställa skadehändelsen enligt detta synsätt, eftersom skadeutveckling kan pågå i flera år. Min åsikt är att om denna uppfattning är vanligt förekommande och önskad, är, för de försäkringsbolag vilka med *skadehändelse* snarare avser orsaken till skada än skadans uppkomst, ett lämpligare ordval i försäkringsvillkoren *skadegörande/-vällande händelse*.

Flerskadeproblematiken

Allmänt

Det framstår sällan som helt självklart, men i olika villkorsnämnds- och rättsfall samt till viss del i försäkringsvillkor kan vissa kriterier eller former för samhörighet urskiljas vilka skall vara uppfyllda för att flera skador försäkringstekniskt tillsammans skall behandlas som en skada. Till att börja med krävs att samtliga skador i sig täcks av försäkringen i fråga.⁸ För ansvarsförsäkring är kriterierna orsak och tid relativt väletablerade och dessa förefaller kunna utläsas ur de flesta av försäkringsbolagens villkor.⁹ Beträffande egendomsförsäkring är det inte lika klart vilka kriterierna för en enda skada är, fastän det i praxis oftast tycks ha lagts vikt främst vid tid och plats. Överlag är min uppfattning att kriterierna för en enda skada är oklara även för försäkringsbolagen, även om vissa kriterier förekommer i vissa försäkringsbolags villkor. Inte heller den försäkringsrättsliga doktrinen ger särskilt mycket ledning härvid. Nedan skall jag närmare presentera de olika kriterier som jag har funnit, vilken betydelse de respektive kriterierna kan tillmätas, hur många och vilka kriterier som måste vara uppfyllda för att flera skador tillsammans skall behandlas som en skada. Vidare skall jag, beträffande ansvarsförsäkring, kort behandla serieskadeklausuler.

Egendomsförsäkring

Tidskriteriet för egendomsförsäkring

Det förekommer försäkringsvillkor som anger en tidsram. Som exempel härpå kan nämnas att villkor för stormförsäkring ofta anger att skador vilka inträffar inom 72 timmar tillsammans skall behandlas som en skada. Angivelser av sådant slag saknas emellertid i många försäkringsvillkor, varför det ofta blir nödvändigt att göra en bedömning i de enskilda fallen. Utgångspunkten förefaller vara att ju närmare i tid två skador inträffar, desto större

är sannolikheten att dessa skador tillsammans skall behandlas som en skada. Frågan är dock var den borte gränsen går; hur lång tid kan förflyta mellan skadorna utan att tidssambandet bryts? När är det fråga om två helt skilda händelser eller tillfällen? I de olika fall som jag har analyserat i min magisteruppsats och i vilka det har konstaterats att flera skador skall behandlas som en, har tidsspännen varierat från några få minuter och någon timme till längre, om än mer opreciserade, tidsspännsåsom *kort efter reparationen av den första skadan*. När ett par dygn eller mer tid än så har förflutit mellan skadorna har i vart fall inte tidskriteriet ansetts vara uppfyllt. Observera dock att detta kriterium mig veterligen allsamtid inte ensamt har tillmätts avgörande betydelse. Här kan nämnas att stölder som har begåtts av samma person på samma plats under flera år, i vart fall i norsk försäkringsrätt, har ansetts utgöra en enda fortgående stöld.¹⁰ Om andra kriterier har varit uppfyllda till en högre grad, låt säga att flera skador har inträffat på exakt samma plats, har det godtagits att längre tid (i alla fall ett par dygn) har förflutit mellan skadornas inträffande. I likhet med detta har ett större geografiskt område godtagits som samma plats i fall när endast kort tid har förflutit mellan flera skador. Andra faktorer kan emellertid också påverka tidskriteriet. Har en brand försvagat en vägg i en byggnad och faller väggen samman på grund av kraftig vind inte lång tid efter branden, är ett relativt kort tidsintervall inte nödvändigtvis tillräckligt. Har inte försäkringsstagaren vidtagit förebyggande åtgärder, om detta har varit möjligt, kan detta ses som en mellankommande handling (eller icke-handling/underlåtenhet) vilken bryter, eller kanske snarare förtar verkan av, ett i övrigt relativt starkt tidssamband. Min slutsats är att tidskriteriet kan variera och att en bedömning måste göras i varje enskilt fall. Övriga kriteriers uppfyllandegrad och omständigheterna i det enskilda fallet påverkar tidskriteriet.

Platskriteriet i egendomsförsäkring

Att döma av de olika fall¹¹ som jag studerat kan även den vikt som skall tillmätas platskriteriet vara beroende av övriga kriteriers uppfyllandegrad. Precis som i fråga om tid gäller att ju mindre geografiskt avstånd mellan flera skador, desto större är sannolikheten att platskriteriet är uppfyllt och att skadorna tillsammans skall behandlas som en. I flera fall talas det om skador vilka har inträffat *i närheten av varandra*. Vad som menas härmed är oklart, men i fall där avståndet har varit flera mil har kriteriet ofta inte ansetts uppfyllt. Med relativt god säkerhet kan det dock sägas att det inte är nödvändigt att skadorna inträffar på exakt samma plats. Som jag nämnde i avsnittet ovan påverkas kriteriets vikt av huruvida och till vilken grad övriga kriterier är uppfyllda. Enligt min mening är platskriteriet troligtvis strängare beträffande egendomsförsäkring än vad gäller ansvarsförsäkring. Jag anser således att det krävs att övriga kriterier är uppfyllda i relativt hög grad för att ett svagt plats samband, i vart fall flera mils avstånd, skall kunna överbyggas.

Krav på orsak, förutsebarhet och avsikt för egendomsförsäkring

I praxis har det, mer eller mindre uttalat, även fokuserats på orsakssamband mellan flera skador. Enligt mig framstår det som naturligt att tillmäta detta kriterium åtminstone viss betydelse. Orsak bör vara det kriterium som alltid (i någon mån) måste vara uppfyllt för att det överhuvudtaget skall komma på tal att försäkringstekniskt behandla flera skador som en.¹² Det är för övrigt svårt att föreställa sig att flera skador vilka inte alls har något orsakssamband inträffar på samma plats och vid samma tidpunkt. I vart fall förefaller sannolikheten för detta vara liten och jag kan inte tänka mig att försäkringsbolagen har för avsikt att behandla skador av helt skilda orsaker som en skada bara för att de inträffar samtidigt och/eller på samma plats, oavsett försäkrings-

bolagens strävan efter att begränsa sitt ansvar. Däremot torde det i försäkringsrättsligt avseende i vart fall inte krävas särskilt starkt orsakssamband mellan flera skador för att de tillsammans skall behandlas som en skada.¹³

Det är oklart när flera skador skall anses ha uppstått av samma orsak.¹⁴ Två alternativ förefaller vara möjliga; antingen avses att flera skador har samma typ av/liknande orsak, såsom vattenläckage, eller så avses att den faktiska bakomliggande händelsen är gemensam för skadorna, såsom en viss brusten vattenledning. Med sistnämnda alternativ måste även avses att någonting orsakar en skada och att denna i sin tur, i sig själv eller i samverkan med nya omständigheter, orsakar ytterligare skada. Detta tyder alltså på en bredare tolkning av begreppet *orsak*, men båda alternativen återfinns i praxis. Ett bättre och mer precist ordval är i mitt tycke *gemensam orsak*. Som exempel härpå kan nämnas att ett och samma produktionsfel medför skador på flera levererade produkter.¹⁵

I samband med bedömningen av huruvida försäkringsrättsligt relevant orsakssamband föreligger bör hänsyn tas även till om den första skadan medförde en sårbarhet och därmed markant ökade risken för att den/de efterkommande skadorna inträffade; huruvida det, med tanke på den förstkommande skadan, kan anses ha varit förutsebart att även efterföljande skada/skador skulle inträffa.¹⁶ Jag är benägen att påstå att detta förutsebarhets kriterium bör tillmätas förhållandevis stor betydelse när det skall avgöras huruvida flera skador tillsammans skall behandlas som en enda skada. Dessvärre har jag inte funnit någon svensk praxis som styrker min ståndpunkt, men det förefaller däremot norsk och brittisk praxis göra.¹⁷

Som förut har påpekats i fråga om tids samband kan försäkringstagarens möjlighet/underlåtenhet att försöka förhindra eller begränsa en skada, vars inträffande mot bakgrund av en redan inträffad skada i relativt stor

mån har varit förutsebar, bryta orsakssambandet mellan flera skador. Som exempel härpå kan nämnas att värmesystemet i ett växthus går sönder och växterna indirekt skadas på grund av frost. Har försäkringstagaren haft möjlighet att rädda växterna, exempelvis genom att sätta in en motorvärmare, men har denne underlåtit att göra så, anses orsakssambandet mellan skadorna ha brutits.

Något som ej kan ses som ett kriterium, utan snarare som en samhörighetsform och som jag förmodar har blivit alltmer påtaglig, med tanke exempelvis på senare års terrorattacker, är *avsikt*. Härmed åsyftar jag även till exempel en plan, en operation/aktion eller ett beslut. Den betydelse som detta kriterium skall tillmätas måste anses vara beroende av utformningen av försäkringsvillkoren och det skadebegrepp som däri har valts. Villkor som tar sikte på *orsak* torde i sig, såvitt jag kan förstå, tala för att en avsikt kan anses utgöra orsaken till skada och att till exempel terroristattacker mot Tvillingtornen i New York den 11 september 2001 försäkringstekniskt tillsammans skall behandlas som en skada. Vad gäller begreppet *skadehändelse* framstår det för mig som oklart vad som skall anses gälla för avsikt och flera skador i detta avseende. *Skadehändelse* kan i vart fall definieras genom kriterierna tid och plats. Den brittiska skiljedomen Dawson's Field visar dock synsättet att en plan inte kan anses utgöra en skadehändelse och att detta kriterium således inte inverkar på lösandet av flerskadeproblematiken. Palestinska terrorister hade kapat fyra flygplan på en och samma dag i september 1970. Tre av planen flögs till Dawson's Field i Jordanien och det fjärde flygplanet flögs till Kairo. Försäkringsvillkoren stadgade att försäkringen täckte "*each and every loss [...] and/or occurrence and/or series of occurrences arising out of one event*". Skiljedomaren uttalade att *event* och *occurrence* skulle likställas i detta fall och att de tre flygplanen konstituerade en skada (skadehän-

delse) eftersom de sprängdes i närheten av varandra och nästintill simultant inom ett tidsintervall av några minuter och som resultatet av ett och samma beslut att göra så. Domaren uttalade emellertid att om flygplanen hade förstörts vid den respektive tidpunkt de kapades, hade detta medfört att tre olika skador (skadehändelser) skulle ha ansetts föreligga, eftersom det i sådant fall hade varit fråga om att tre olika personer förstörde flygplanen på tre vitt spridda platser, om än med ett gemensamt syfte. Domaren godtog inte argumentet att flygplanskapningarna kunde hänföras till en och samma händelse på grund av att de alla var del i en och samma plan; "*A plan cannot by itself constitute an event*".¹⁸ I ett annat brittiskt fall¹⁹, vilket berörde direkt försäkring, tockades begreppet *occurrence* i försäkringsvillkoren. Vid invasionen av Kuwait 1990 beslagtogs irakiska trupper 15 flygplan på Kuwaits flygplats. Inom loppet av en vecka hade samtliga 15 flygplan flugits ut ur Kuwait och förstörts. Försäkringsvillkoren stadgade att försäkringsersättning utgick för "*any one occurrence, any one location*" vilka hade sin grund i av försäkringen täckta risker/skadehändelser (däribland kapning). Domstolen uttalade att "*the losses' circumstances must be scrutinized to see whether they involved such a degree of unity as to justify their being described as, or arising out of one occurrence [...] In assessing the degree of unity regard may be had to such factors as cause, locality and time and the intentions of the human agents*". Skadorna bedömdes som en enda skadehändelse (beslagtagandet av flygplanen). Citatet tyder på att, även om en plan/avsikt i sig inte kan vara avgörande, måste i vart fall viss hänsyn tas till den bakomliggande avsikten; avsikten ges vid en sådan bedömning karaktären av en gemensam, bakomliggande orsak.

Min åsikt är att denna form av samhörighet (exempelvis plan, avsikt) i vissa fall kan ha stor betydelse.²⁰ Självfallet måste den vikt

som skall tillmätas avsikt variera beroende på övriga kriteriers uppfyllandegrad, men även när tids- eller platssambandet mellan flera skador är relativt svagt torde avsikt ha viss betydelse. Precis som för kriterierna tid och plats i förhållande till varandra måste dock gälla att ett nästintill obefintligt samband i tid och rum inte kan överbyggas av det faktum att flera skador har inträffat till följd av en och samma plan/avsikt. I praktiken måste det vara så att denna form av samhörighet inte ensam ges avgörande betydelse. Sannolikheten att flera skador vilka har inträffat på helt skilda tidpunkter och platser, mot bakgrund endast av avsikten, ändå behandlas som en skada är inte särskilt stor eftersom en sådan bedömning sällan torde kunna anses vara vare sig naturlig eller rimlig.

Naturlighets-/rimlighetskriteriet för egendomsförsäkring

Detta kriterium har, såvitt jag kan förstå, inte behandlats i någon nämnvärd grad vare sig i försäkringsvillkor eller i svensk doktrin. Mina studier av praxis och utländsk doktrin tyder emellertid på att naturlighets-/rimlighetskriteriet faktiskt, mer eller mindre uttalat, finns och beaktas. Såväl mot bakgrund av försäkringstagarens behov av försäkringskydd som mot försäkringsbolagens intresse av att begränsa sitt ansvar måste, enligt min mening, detta kriterium anses vara överordnat de övriga kriterierna. Oavsett vilka och hur många av de övriga kriterierna som är uppfyllda måste det nödvändigtvis vara avgörande, för frågan huruvida flera skador skall behandlas som en skada, om en sådan bedömning är naturlig och/eller rimlig. Som ovan har påpekats råder oklarhet i fråga om de olika kriteriernas betydelse och såvitt jag kan förstå måste en bedömning därför nödvändigtvis göras i varje enskilt fall. Den praxis jag har studerat indikerar att kriterierna tid och plats har ansetts vara uppfyllda såväl när kort tid har förflutit mellan flera skador vilka har

inträffat nära varandra, som när lång tid har förflutit mellan skadorna och dessa har inträffat på ett stort geografiskt avstånd ifrån varandra. Dessa skillnader måste enligt min mening tyda på att en individuell naturlighets- och/eller rimlighetsbedömning i praktiken ofta görs.

Jag anser att varje kriterium för sig liksom helheten måste bedömas mot bakgrund av vad som kan anses vara naturligt och/eller rimligt. Detta synsätt medför att flera skador kan komma att behandlas som en, även i fall när kanske bara något av kriterierna är uppfyllt. Jag vill dock klargöra att jag på intet sätt anser att det går att låta bli att göra en bedömning av de övriga kriterierna; dessa måste rimligtvis vara utgångspunkten. Naturlighets-/rimlighetskriteriet torde medföra att olika kriterier tillmätts varierande inbördes betydelse i olika situationer. Det finns således inte någon generell regel som anger att ett visst kriterium alltid har mindre betydelse än ett visst annat kriterium, utan detta måste avgöras från fall till fall. Om det vid en helhetsbedömning av här avsett slag uppenbart saknas (naturligt) samband mellan flera skador måste sambandet anses vara brutet och skadorna bör försäkringstekniskt behandlas som flera separata skador. Det är svårt att definiera vad som avses med naturligt eller rimligt, eftersom en bedömning måste göras i varje enskilt fall. Viss vägledning torde dock kunna hämtas ur praxis (såväl svensk som utländsk).²¹

Kriterier för en eller flera egendomsskador – exempel

Tag exemplet med flygplanen som flögs in i Tvillingtornen i New York den 11 september 2001. Vad gäller kriteriet plats måste detta i hög grad anses vara uppfyllt. Byggnaderna var placerade intill varandra och tillhörde ett och samma byggnadskomplex (oavsett ägarförhållanden). Beträffande kriteriet tid inträffade skadorna med endast 18 minuters mellanrum och båda byggnaderna kollapsade inom

två timmar. Även tidssambandet måste således anses ha varit starkt. Beroende på utformningen av försäkringsvillkoren avgörs det huruvida de två kollapsade tornen skall behandlas som en eller flera skador. Stadgar villkoren att en självrisk dras *vid varje skadetillfälle/skadehändelse* torde skadorna med relativt stor säkerhet vara att behandla som en skada. Detta baserar jag, som ovan nämnt, på att jag anser att den bakomliggande terrorattacken måste tillmätas betydelse som gemensam orsak till de båda flygplansattacker. Har försäkringsbolaget istället valt formuleringen *vid varje skada* i sina villkor, torde det inte vara lika självklart att de båda tornen tillsammans skall behandlas som en skada. Som orsak torde i sådant fall räknas varje flygplans inflygning i respektive torn. Det är dock tänkbart att en helhetsbedömning av vad som skall anses vara naturligt och rimligt, med tanke på den höga grad i vilken de övriga kriterierna är uppfyllda och den avsikt som var gemensam för de båda flygningarna, likväl leder till slutsatsen att de två tornen tillsammans behandlas som en skada.

Antag nu istället att två av försäkringstagarens fastigheter, vilka är belägna på flera kilometers avstånd ifrån varandra, under ett och samma åskväder skadas genom blixtnedslag. Skadornas samband i tid (anta att åskvädret pågår under flera timmar) och rum är i sådant fall inte lika starkt som i exemplet ovan. Stadgar försäkringsvillkoren att en självrisk avdras *vid varje skadetillfälle/skadehändelse* torde den för försäkringen relevanta orsaken kunna anses vara själva åskvädret med alla dess blixtnedslag inkluderade. Skadorna torde således, i vart fall ifråga om detta kriterium, tillsammans kunna behandlas som en skada. Även en naturlighets-/rimlighetsbedömning borde leda till detta resultat, eftersom orsak, mot bakgrund av den valda villkorsformuleringen, torde tillmätas stor betydelse. Stadgar villkoren istället att en självrisk avdras *vid varje skada* borde istället varje enskilt blixtnedslag anses vara den relevanta (och effektiva) orsaken. Endast de skador vilka har orsakats av samma blixtnedslag torde i så fall kunna behandlas som en skada. Inte heller en naturlighets-/rimlighetsbedömning förefaller kunna leda till en annan bedömning med tanke på det relativt svaga sambandet i tid och rum.

Ansvarsförsäkring Tids-/tillfälleskriteriet för ansvarsförsäkring

Detta kriterium är inte exakt detsamma beträffande ansvarsförsäkring som beträffande egendomsförsäkring. Vad gäller ansvarsförsäkring och flera skador handlar det snarast om att fastställa huruvida skadorna har inträffat under utförandet av ett och samma arbete, ifall skadorna är hänförliga till samma arbetsinsats/beställning eller i övrigt har inträffat under en sammanhängande men begränsad tid; samma tillfälle. Vad som skall anses utgöra ett tillfälle förefaller, mot bakgrund av de nämndsfall jag har studerat, till viss del bero på vilken typ av arbete som utförs. Detta sätt att se på tid och tillfälle möjliggör att även flera skador vilka har inträffat under en längre tid (längre än några få dagar) kan komma att behandlas som en skada. Skador som inträffar med flera års mellanrum torde emellertid sällan kunna anses ha inträffat vid samma tillfälle. I den praxis jag har studerat har flera skador ansetts inträffat vid samma tillfälle såväl när några minuter har förflutit mellan skadorna som när flera dygn har passerat. Vare sig nämndspraxis eller försäkringsvillkorens definitioner (när sådana finns) säger något om hur långt ett tillfälle kan vara. Försäkringsvillkor för ansvarsförsäkring anger ofta att en självrisk avdras för flera skador av samma orsak *vid samma tillfälle*. Kriteriet i sig framgår alltså av villkoren. Jag är emellertid benägen att påstå att kriteriet inte alltid måste tolkas snävt och att med *tillfälle* faktiskt torde kunna avses även en längre tidsperiod. Rim-

ligtvis måste det krävas att det är fråga om en sammanhängande tid. Även här torde ett slags naturlighetsbedömning vara nödvändig.

Orsakskriteriet för ansvarsförsäkring

Nämndspraxis tycks indikera att skillnad görs mellan vad som utgör ett/en respektive flera fel/defekter. Enligt min mening uttrycks detta kriterium bäst så att skadorna skall ha orsakats av samma skadevållande (ansvarsgrundande) förhållande. Med detta åsyftar jag till exempel att ett maskinfel, en felaktig arbetsinstruktion/arbetsmetod, ett felaktigt material eller en felaktig konstruktion har orsakat flera skador. Dessutom avses att underlåtenhet, att handla på ett visst sätt eller att företa vissa åtgärder, orsakar flera skador. Jag anser att om flera skador har uppstått på grund av samma skadehändelse, inbegripet en process eller underlåtenhet, har de uppstått av samma orsak. Utgången i SkVn 12/1961 tyder på att skillnad måste göras mellan vad som utgör *likadan* och *samma* orsak. I fall när flera skador har uppkommit av *likadan* orsak på flera av ett företag tillhöriga fabriker belägna långt ifrån varandra (om än inom samma län), kan skadorna inte anses ha uppkommit av samma orsak om inte exempelvis en centralt utfärdad arbetsinstruktion har funnits. Har till exempel flera produktskador orsakats av flera separata produktionsfel, föreligger flera skador. Det måste alltså finnas en faktisk, gemensam nämnare; en försäkringsrättsligt relevant orsak. Detta kriterium bör alltid vara uppfyllt för att flera ansvarsskador försäkringstekniskt skall behandlas som en skada. Min mening är att det inte vore rimligt att tillsammans behandla flera skador som en skada blott av det skälet att de har *likadan* orsak. I detta avseende måste rimligtvis en avvägning göras mellan försäkringstagarens skyddsbehov²² och försäkringsbolagets strävan efter att begränsa sitt ansvar.

Platskriteriet för ansvarsförsäkring

Platskriteriet är inte lika viktigt vad gäller ansvarsförsäkring som beträffande egenomsförsäkring. Praxis visar att flera skador vilka har uppstått under genomförande av en och samma arbetsinsats har behandlats som en skada exempelvis i fall när skadorna har inträffat på samma parkeringsplats, på samma farvatten, i samma byggnad/byggnadskomplex och i tio fastigheter inom samma tidningsrutt (oavsett att fastigheterna har olika ägare). Huvudsaken förefaller vara att skadorna har inträffat inom ett, på något sätt, avgränsat område och under utförandet av en och samma arbetsinsats (kriteriet samma tillfälle).

Naturlighets-/rimlighetskriteriet för ansvarsförsäkring

Även beträffande ansvarsförsäkring bör, enligt min åsikt, varje enskilt fall av flerskador lösas mot bakgrund av en bedömning av naturlighet och/eller rimlighet. Om jag har uppfattat Wilhelmsen korrekt kan det enligt henne spela mindre roll hur lång tid som förlöper mellan två skador eller hur stort det avgränsade område inom vilket skadorna inträffar är, så länge som det kan anses vara naturligt att behandla flera inträffade skador vilka har uppstått av samma orsak som en skada.²³ Jag är benägen att hålla med om detta. Så länge som ett och samma skadevållande förhållande ligger bakom flera skador måste de, om det kan anses naturligt och/eller rimligt, kunna behandlas som en skada. Praxis förefaller stödja min ståndpunkt enär *samma orsak* oftast synes ha varit den avgörande faktorn i ansvarsförsäkringsfall. Den grad till vilken övriga kriterier är uppfyllda påverkar självfallet en sådan naturlighetsbedömning. Med detta menar jag att det sällan torde vara naturligt att behandla flera skador som en skada när mycket lång tid (flera år) har förflutit mellan dessa.

Kriterier för en eller flera ansvarsskador – exempel

Antag att en rörmokare när denne utför installationsarbete gör samma fel i 80 våtrum vilket leder till skada i samtliga 80 berörda lägenheter. Lägenheterna ligger i tre olika fastigheter vilka är belägna i två olika kvarter. Fastigheterna tillhör samma ägare. Installationsarbetena i samtliga lägenheter har utförts i enlighet med en beställning från fastighetsägaren. Försäkringsvillkoren stadgar att *en självrisk avdras för flera skador som har uppkommit av samma orsak vid samma tillfälle*. Till att börja med har, oavsett under hur lång tid arbetet utfördes, alla 80 skador *orsakats* under en och samma arbetsinsats. I den bemärkelsen måste alla skadorna anses vara hänförliga till en och samma skadehändelse och därmed till *samma tillfälle*. Skadorna har däremot inte nödvändigtvis *uppkommit vid samma tillfälle*. Samtliga skador har orsakats av rörmokarens felaktiga arbetsmetod och alla skadorna måste därför även anses ha samma orsak. I enlighet med den praxis som jag har studerat och mot bakgrund av en naturlighets-/rimlighetsbedömning är min mening den att, oavsett om skadorna anses ha uppkommit på olika platser och vid olika tillfällen, skadorna har uppkommit i ett sammanhang och att de försäkringstekniskt tillsammans skall behandlas som en skada. Detta exempel kan även appliceras på egendoms-skada. Att skadorna har uppkommit av samma orsak är klart. Vad gäller kriterierna tid och plats har tidigare antytts att dessa har större betydelse i fråga om egendomsförsäkring än i fråga om ansvarsförsäkring. Skadorna har som sagt inte nödvändigtvis uppkommit samtidigt, även om de kan anses ha orsakats samtidigt. Tidpunkten för varje skada är beroende av exempelvis hur ofta och mycket våtrummen används och det är möjligt att flera år har passerat mellan den första och den 80:e skadans inträffande. Sambandet i tid är således inte särskilt starkt. Detsamma gäller

platskriteriet. Vissa försäkringsbolag stadgar i sina villkor att en självrisk dras för varje fastighet. I villkor där så inte anges är det tänkbart att platskriteriet kan anses vara uppfyllt beträffande skador som har uppkommit i flera fastigheter i samma kvarter. Det är dock inte lika säkert att platskriteriet anses vara uppfyllt i fråga om skador i fastigheter vilka ligger i olika kvarter. Min bedömning är att i vart fall de skador vilka har ett någotsånär starkt samband i tid och som har inträffat i samma kvarter möjligtvis skall behandlas som en skada tillsammans. I övrigt måste skadorna behandlas separat, såtillvida en naturlighets-/rimlighetsbedömning inte leder till en annan slutsats.

Något om serieskadeklausuler i ansvarsförsäkring

Nuförtiden förekommer serieskadeklausuler i de flesta svenska försäkringsvillkoren för ansvarsförsäkring. Dessa klausuler stadgar i princip hur flerskador, vilka har orsakats av samma eller liknande egenskaper hos en eller flera levererade produkter och för vilka försäkringstagarens ansvar görs gällande, skall behandlas försäkringstekniskt och begränsar försäkringsbolagens ansvar. I klausulerna återfinns inget tidskriterium, eftersom produktansvarsskador i serieförlopp typiskt sett ofta pågår under en lång tid. Har flera skador uppkommit på grund av levererad produkt har det inte ansetts spela någon roll om skadorna har inträffat vid exakt samma tidpunkt. Avgörande tycks vara vilket orsakssamband skadorna har samt huruvida det är naturligt och/eller rimligt att behandla skadorna som en eller flera skador. Har flera skador uppkommit på grund av levererade produkter måste dessa skador rimligtvis behandlas som en skada oavsett om produkten har levererats till köpare i olika städer, varför, av naturliga skäl, inte heller något platskriterium återfinns i serieskadeklausuler.

Det finns inga serieskadeklausuler i svens-

ka egendomsförsäkringar idag. Det kan ändå vara intressant att applicera i artikeln nämnda synsätt exempelvis på stormen Gudrun. De fällda träden och de insektsangrepp som träden hädanefter under flera år kan komma att drabbas av torde kunna vara att behandla som en (egendoms-) serieskada orsakad av ett och samma ansvarspådragande förhållande; stormen. Insektsangrepp är en logisk och kanske till viss del oundviklig, om än indirekt, följd av stormfällda träd. Insektsangrepp kan förvisso även drabba träd som ej har fällts, men när storm faller träd måste detta anses öka risken för insektsangrepp markant (förutsebarhet). Jämför även med Causa Proxima; stormen torde kunna anses vara den dominerande orsaken till insektsangreppen. Till den del skadorna kan förhindras kan dock detta resonemang inte gälla.

Några sammanfattande ord

Beroende på hur försäkringsbolagen utformar sina försäkringsvillkor kan valet av skadebegrepp i villkoren påverka omfattningen av försäkringsbolagens ansvar. Bortsett från eventuella begränsningar vad gäller antalet försäkringsbelopp per år, torde ett stadgande om att *en självrisk avdras vid varje skadetillfälle/-händelse* medföra att flera skador vilka alla har orsakats av samma skadehändelse försäkringstekniskt skall behandlas som en skada. Ett villkorsstadgande i stil med att *en självrisk avdras vid varje skada* torde i större grad föranleda en bedömning av de kriterier jag har behandlat i artikeln.

Flera egendomsskador vilka har ett starkt tids- eller platssamband och som i vart fall till viss del har en gemensam orsak (något orsakssamband), bör försäkringstekniskt tillsammans behandlas som en skada. Oavsett vilka sådana samband flera egendomsskador har och oavsett hur starka sambanden är, måste vid varje flerskadefall en helhetsbedömning göras av huruvida det är naturligt och/eller rimligt att

flera skador behandlas som en. Ett starkt samband i tid kan kompensera ett svagare samband i rum. Härvid bör hänsyn tas även till om en skadas inträffande har ökat risken för efterföljande skador. Viss hänsyn bör dessutom tas till om flera inträffade skador har gemensamma, bakomliggande förhållanden, såsom en gemensam plan eller avsikt. För skador vilka enligt en sådan här bedömning skall behandlas som en enda skada skall endast en självrisk avdras och försäkringstagaren kan för skadorna maximalt erhålla ett försäkringsbelopp.

Flera ansvarsskador bör, i den mån de har uppkommit under ett och samma (på något sätt sammanhängande) tillfälle och därtill av samma orsak, tillsammans behandlas som en skada. Så bör ske även om skadorna har uppkommit på skilda platser. Har skadorna uppstått under utförandet av en arbetsinsats, oavsett om denna utförs av en eller flera personer på uppdragstagarens/säljarens sida, får skadorna i enlighet med kriterierna naturlighet och rimlighet anses ha uppkommit vid samma tillfälle, oavsett under hur lång tid arbetet har pågått.²⁴ Har skadorna uppkommit på grund av en felaktig arbetsmetod, en felaktig arbetsorder, felaktigt konstruktionsmaterial eller dylikt, anses skadorna ha samma orsak.

Noter

- ¹ Observera att med försäkringsrätt i denna artikel avses försäkringsrätten i snäv mening, det vill säga exklusive skadeståndsrätten. Artikeln behandlar företagsförsäkring.
- ² Försäkringstagaren levererade färg för användning på emballageplast. Färgen var defekt, varför logotypen på köparens förpackningar bleknade. Köparen blev tvungen att rea ut varorna eftersom kunderna trodde att förpackningarna var gamla. Villkorsnämnden ansåg att sakskada förelåg.
- ³ Försäkringstagaren levererade i flera omgångar färg för målning av fasaderna på ett antal hus. Den sista färgleveransen innehöll färg av en annan nyans än den beställda, vilket upptäcktes först efter målningsarbetet hade slutförts. Ar-

- betet fick göras om. Att färgnyansen var en annan än den beställda utgjorde enligt Villkorsnämnden inte sakskada.
- ⁴ Jfr med villkor för ansvarsförsäkring vilka stadgar att skador som har uppkommit *av samma orsak vid samma tillfälle* skall behandlas såsom en enda skada.
- ⁵ Jfr med den så kallade Claims made-principen.
- ⁶ Exemplet är hämtat ur John Hanson och Christopher Henley, *All Risks Property Insurance*, s 52 ff, Lloyd's Of London Press Ltd, 1995. Observera att jag här närmast åsyftar produktansvar.
- ⁷ Se avsnitt 2.2 i min magisteruppsats om orsaks- och inträffandeprinciperna med flera enligt vilka det avgörs vad som skall utlösa ansvar i enlighet med försäkring.
- ⁸ Jfr dock med situationer när en av försäkringen täckt händelse/skada samverkar med av försäkringen icke-täckta omständigheter och därigenom leder till ytterligare skada.
- ⁹ I vart fall gäller detta If, Zurich, Länsförsäkringar och Trygg-Hansa.
- ¹⁰ Se Wilhelmsen, *The distinction between one and more than one insured event*, s 45, Norsk Forsikringsjuridisk Forenings Publikasjoner, Nr 80, 2003.
- ¹¹ Såväl svenska som utländska.
- ¹² Observera dock att flera skadeorsaker kan samverka och tillsammans leda till skador.
- ¹³ Norsk villkorsnämnds praxis förefaller tyda på att om flera inträffade skador i sig är olika till art och omfattning, räcker det inte med endast ett svagt orsakssamband för att de tillsammans skall behandlas som en skada. Jfr FSN 2464.
- ¹⁴ Detta skall inte förväxlas med *samma orsak och samma tillfälle* i ansvarsförsäkring.
- ¹⁵ Skilj detta från fall när levererade produkter med samma defekt orsakar skador (serieskada).
- ¹⁶ Jfr Wilhelmsen, *Egenrisiko i skadeförsäkring*, s 127, Sjørettsfondet, 1989.
- ¹⁷ Se avsnitt 2.3 i min magisteruppsats.
- ¹⁸ Jfr även *Mann and Holt v. Lexington Ins. Co.*, [2001] 1 Lloyd's Rep. 1.
- ¹⁹ *Kuwait Airways Corp. v. Kuwait Ins. Co.*, (1996) 1 Lloyd's Rep. 664.
- ²⁰ Möjligen kan, beträffande kriteriet avsikt, en jämförelse göras med ansvarsförsäkring och kriteriet tillfälle, vilket anses vara uppfyllt när skada har orsakats under utförandet av en och samma arbetsinsats.
- ²¹ Detsamma gäller beträffande ansvarsförsäkring. Jfr t.ex. SkVn 100/1977.
- ²² Behovet av fullgott skydd genom tecknad försäkring.
- ²³ Jfr Wilhelmsen, *Egenrisiko i skadeförsäkring*, s 137.
- ²⁴ Härmed inte sagt att arbetet kan pågå i all oändlighet.